

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

12.05 – МКР. 2143 “С” 2022.12.29 008 ПЗ

НУБІП України

ПАРХОМЧУК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

НУБІП України
2023 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет аграрного менеджменту

ПОГОДЖЕНО

Декан факультету аграрного
менеджменту

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри
виробничого та інвестиційного
менеджменту

Анатолій ОСТАПЧУК

(підпис)

Тетяна ВЛАСЕНКО

(підпис)

«_____»

2023 р.

«_____»

2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «БІЗНЕС-ПЛАН З ВИРОБНУВАННЯ ФУНДУКА»

Спеціальність 073 «Менеджмент»

Освітня програма «Управління інвестиційною діяльністю та міжнародними проектами»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

Лідія ШИНКАРУК

(підпис)

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

к.е.н., доцент

Тетяна АРТЮХ

(підпис)

Виконав

Микола ПАРХОМЧУК

(підпис)

КИЇВ - 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет аграрного менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри виробничого та
інвестиційного менеджменту

д.е.н., професор _____ Марина ДЄЛІНІ

(підпис)

«____» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ

Пархомчуку Миколі Миколайовичу

Спеціальність 073 «Менеджмент»

Освітня програма «Управління інвестиційною діяльністю та міжнародними
проектами»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської роботи: «Бізнес-план з вирощування фундука»

затверджена наказом ректора НУБІП України від 29 грудня 2022 р. №1915 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____

10 листопада 2023 р.

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: нормативно-правові акти
України, вітчизняні та зарубіжні інформаційні джерела, електронні джерела,
результати опитувань та власних спостережень.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Визначення особливостей вирощування фундука.
2. Розробити бізнес-план з вирощування фундука.
3. Здійснити оцінку ефективності реалізації розробленого бізнес-плану.

Дата видачі завдання «30» грудня 2022 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Тетяна АРТЮХ

Завдання прийняв до виконання _____ Микола ПАРХОМЧУК

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Пархомчук М. М. Бізнес-план вирощування фундука: магістр. кваліф. робота : спец. 073 «Менеджмент» / Прхомчук Микола Миколайович; НУБіП України: кафедра інвестиційного менеджменту; керівник Т. О. Артюх, к.е.н., доцент. Київ, 2023. 57 с.

НУБІП України

Анотація. Протягом тривалого часу на споживчому ринку України спостерігається різкий контраст між масовим використанням переробленого фундука, наявністю сприятливих умов для його вирощування та нерозвиненістю

НУБІП України

виробничої сфери. Ринок фундука є привабливим і перспективним для вітчизняного виробника. Культуру можна успішно розвивати по всій Україні, адже рослина відносно невибаглива до кліматичних умов, а при правильній агротехніці може давати високі врожаї. Споживчий ринок фундука в нашій країні розвинений недостатньо. Комерційне виробництво стагнує протягом кількох десятиліть, і внутрішній ринок задовольняється імпортом.

НУБІП України

Дане дослідження описує теоретичні та практичні аспекти розробки бізнес-плану з вирощування фундука. Розкрито та охарактеризовано особливості вирощування фундука. Проаналізовано внутрішній та закордонний ринок вирощування фундука.

НУБІП України

Визначено та охарактеризовано основні цілі, завдання бізнес-плану з вирощування фундука. Охарактеризовано особливості бізнес-плану інвестиційного проекту, проаналізовано конкурентне середовище проекту.

НУБІП України

Розроблено організаційний та маркетинговий план проекту з вирощування фундука. Проведено оцінку ефективності проекту, а також проведено аналіз можливих ризиків та можливостей реалізації бізнесу.

Розроблено пропозиції щодо реалізації бізнес-плану з вирощування фундука та подальшого його розвитку.

НУБІП України

Ключові слова: бізнес-план, вирощування фундука, ефективність проекту, ризики проекту, інвестиції.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ З ВИРОЩУВАННЯ ФУНДУКА.....	9
1.1. Особливості вирощування органічної зелені у закритому ґрунті.....	9
1.2. Аналіз та особливості внутрішнього ринку вирощування фундука.....	19
1.3. Аналіз зовнішнього ринку вирощування фундука.....	23
РОЗДІЛ 2 БІЗНЕС-ПЛАН З ВИРОЩУВАННЯ ФУНДУКА.....	27
2.1. Резюме проекту.....	27
2.2. Концептуальне значення та цілі проекту.....	28
2.3. Загальна характеристика бізнесу.....	30
2.4. Аналіз конкурентного середовища та маркетингова складова проекту.....	32
2.5. Організаційно-виробничий план.....	35
2.6. Оцінка ефективності проекту.....	41
2.7. Управління ризиками проекту.....	45
РОЗДІЛ 3 ПРОГНОЗИЦІ РЕАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС ПЛАНУ.....	48
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність теми. Серед багатьох видів господарської діяльності сільського господарства останнім часом значну увагу привертає вирощування

горіха фундука. На відміну від традиційних плодово-ягідних культур, він має ряд

важливих переваг. Перш за все, це більше можливостей і каналів збуту, а також

термін придатності і відносно стабільні високі ціни реалізації продукції. Крім

того, після початку плодоношення врожайність горіхів з кожним роком

збільшується, а самі насадження при належних умовах догляду можуть давати

продукцію протягом найближчих 10-15 років і більше, в залежності від їх

видових і сортових особливостей використання агротехніки вирощування та інші

фактори.

Горіхи завжди користувалися великим попитом як на внутрішньому, так і

на зовнішньому ринку продовольства, що забезпечувало високу рентабельність

їх виробництва. Культура здорового способу життя, яка поширилася в світі в

останні десятиліття, характеризується тим, що багато людей свідомо

відмовляються від шкідливої їжі і збільшують у своєму раціоні частку

натуральних продуктів, особливо додаючи різні види горіхів. Тому вирощування

горіха фундука є одним із найпривабливіших напрямів інвестування фінансових

коштів, що гарантує повернення їх інвестицій з отриманням прибутку при

високому рівні граничної рентабельності та ліквідності продажів.

Проблеми пов'язані із дослідження технології вирощування різних сортів

фундука досліджувались Балабак О. А. та Любич В. В. Особливості процесів

росту та розмноження фундука досліджувались О. В. Моргун, І. С. Косенко та

іншими науковцями. Серед небагатьох науковців, які досліджували можливості

вирощування фундука в Україні з економічної точки зору та аналізували ринок

горіхів слід відмітити Г. М. Сатіну, яка у своїх працях розглядала перспективи

збільшення вітчизняними аграріями площ садів з фундуком з урахуванням

інвестиційних потреб.

Дослідженню питань щодо розробки бізнес-планів діяльності різних

суб'єктів господарювання присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених:

С. Ф. Покрошвиного, Г. Д. Львовського, В. Д. Маркової, М. В. Масловської, Н. О. Перевозчикова, К. Й. Пугачевської, О. В. Михайленко, В. В. Сирова, В. А. Чичун та інших науковців.

Отже, часи змінюються і сьогодні вимагає актуального дослідження українського ринку фундука, світових тенденцій у вирощуванні цього горіха для визначення ймовірності повного задоволення потреб національного ринку, ринкових та експортних можливостей фундука для українських агрокомпаній, що й обумовило вибір теми магістерської кваліфікаційної роботи, її актуальність, мету та завдання дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних аспектів щодо розробки бізнес-плану з вирощування фундука та розробка практичних рекомендацій щодо його організації, реалізації та подальшого розвитку для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження були поставлені наступні завдання:

- охарактеризувати особливості вирощування фундука;
- здійснити аналіз та особливостей внутрішнього ринку з вирощування фундука;
- здійснити аналіз зовнішнього ринку з вирощування фундука;
- охарактеризувати основні цілі бізнес-плану з вирощування фундука;
- охарактеризувати особливості бізнес-плану інвестиційного проекту;
- здійснити аналіз маркетингового середовища проекту;
- розробити організаційний план проекту з вирощування фундука;
- здійснити оцінку ефективності проекту з вирощування фундука;
- здійснити аналіз можливих ризиків вирощування фундука;
- розробити пропозиції щодо реалізації бізнес-плану.

Об'єктом дослідження є процес розробки та реалізації бізнес-плану з вирощування фундука.

Предмет дослідження – це сукупність теоретичних та практичних аспектів пов'язаних із процесом розробки та організації бізнес-плану з вирощування фундука.

Методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань для досягнення мети застосовувались наступні методи дослідження: системного узагальнення; аналізу і синтезу; порівняльного аналізу; графічного та табличного відображення.

Інформаційною основою дослідження стали: нормативно-правові акти України; вітчизняні та зарубіжні інформаційні джерела; статистичні дані у сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Практична цінність результатів дослідження полягає у розробці проекту та рекомендацій щодо реалізації бізнес-плану з вирощування фундука та подальшого забезпечення його розвитку.

Обсяг та структура магістерської кваліфікаційної роботи. Магістерська кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і викладена на 57 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 4 рисунка. Список використаних джерел налічує 30 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ З ВИРОЩУВАННЯ ФУНДУКА

НУВБІП України

1.1. Особливості вирощування фундука

НУВБІП України

Дика ліщина, прашурка теперішнього фундука, є однією з найстаріших садових рослин. У давнину ця культура домінувала у північній Європі, будучи першим видом дерев карликового типу, які з'явилися відразу після

льодовикового періоду. Кількість пилку ліщини в торфах періоду 15000-10000

років до нашої ери становить 85% від кількості всього знайденого пилку [5].

Палеонтологи стверджують, що ще 700 тис. років тому ліщина росла всюди на території теперішньої південно-західної Європи, Азії та Північної Америки.

НУВБІП України

Історія культурного вирощування ліщини (фундуку) почалася з 16 століття у Франції, Англії, Німеччині, Швеції та США з посіву горіхів великоплідних видів та відбору кращих форм для подальшого вирощування.

Останнім часом зріс інтерес до фундуку у всіх центрах садівництва Європи, Північної Америки та Азії, а також північних районах Африки.

НУВБІП України

Швидкими темпами розпочалося створення нових сортів для промислового вирощування. Ці сорти мали відрізнятися більш стриманим зростанням, більш раннім плодоношенням, стабільною і щедрою врожайністю, стійкістю до шкідників, хвороб та низьких температур.

НУВБІП України

При вирощуванні фундука не потрібно інвестувати в будівництво дорогих холодильників, установку шпалер і антиградових сіток, як в разі вирощування яблук, груш, черешні та інших культур. Немає потреби і в швидкій реалізації горіхів відразу після збору. Вони можуть тривалий час зберігатися без втрати якості при дотриманні температурного режиму і вологості. Середня тривалість

НУВБІП України

життя фундукового саду 50-60 років, в Туреччині є сади фундука віком понад 120 років з досить гарною врожайністю.

НУВБІП України

Горіхівництво – одна з найрентабельніших галузей виробництва, адже до вирощування горіхів придатні майже всі українські ґрунти, в тому числі схили та

еродовані землі, а для того щоб розпочати бізнес, вистачає мінімальної площі – 0,5 га. Деякі виробники прирівнюють горіхові сади до нерухомості, адже живуть вони 100-150 років, і завдати шкоди їм досить важко.

Кліматичні умови і якість вітчизняних земель дозволяють вирощувати інтенсивні сади фундука практично на всій території України. До того ж протягом останніх п'яти років спостерігається тенденція закладання молодих насаджень цієї рослини, як результат досвіду високомаржинальної культури на думку сільськогосподарських експертів.

Необхідно зазначити, що додатковим заохочувальним імпульсом для подальшого розвитку промислових горіхових садів стала державна програма компенсації вартості посадкового матеріалу. Частка промислових горіхових садів складає практично половину від площі всіх садів, закладених із державною підтримкою: у 2018 році — 1917 га або 49% від площі всіх садів, у 2019 році — 1877 га або 45% від площі всіх садів в Україні [5].

Експерти наголошують, що урешайність фундука можна зробити стабільною і прогнозованою, що дозволить навіть невеликим господарствам отримувати прибуток на рівні 6-8 тис. євро з 1 га протягом багатьох десятків років.

Найкращими ґрунтами для фундука є чорноземи різних типів, сірі лісові ґрунти, темно-каштанові супіщаного і суглинистого механічного складу. Сухі піщані та перезволожені, заболочені ґрунти не придатні для закладання плантацій.

Поле, призначене під посадку плантації фундука, має бути очищене від бур'янів, особливо багаторічних. Рекомендується почати підготовку поля за два роки перед посадкою саду. На полях, які оброблялися (використовувалися), досить механічної обробки ґрунту, але на занедбаних ділянках, які були порожні, слід використовувати гербіциди. Гарними попередниками фундука є багаторічні трави та бобові за умови внесення перегною (40 т/га). Ці рослини найкраще сприяють знищенню бур'янів, збагаченню ґрунту азотом та іншими поживними речовинами.

При закладі плантації з великою відстанню між кущами та якщо в майбутньому ви не плануєте ущільнювати рослини в міжряддях немає потреби застосовувати перегній на всій площі поля. Адже на той час, коли розростеться коренева система кущів, перегній мінералізується і рослини не матимуть із цього великої користі. Досить буде тоді застосувати перегній або компост тільки в рядах висаджених дерев або безпосередньо навколо дерев у діаметрі 1,5-2 м.

Фундук має тривалий термін зберігання. Горішки можна зберігати до 2 років без втрати смакових якостей. Головне — добре висушити й зберігати плоди за належних умов.

Посадку фундука можна проводити восени (вересень-жовтень) або ранньою весною, одразу після відтавання ґрунту і до кінця квітня. На родючих ґрунтах слід використовувати схему з великими інтервалами, а на слабких — з меншими. Відстань посадки залежить від форми вирощування фундука, а також від того, які машини та знаряддя використовуються при догляді й збиранні врожаю. Саджанці, які планується вирощувати у формі куща, вимагають більше місця, а в формі дерева — менше. Стандартна схема посадки 5 м між рядами і 4 м між деревами в ряду на родючих ґрунтах або 5 м між рядами і 3 м між саджанцями на слабких ґрунтах. Дворядні смуги зі схемою посадки 3,5x1,5x1,75 або зі схемою посадки 3,5x1,75x2,0 також можливі, але через кілька років доведеться видалити кожен 2-й саджанець у рядах, а надалі — видалити один із рядів [5].

До основних сортів, які існують для вирощування у промислових масштабах відносяться сорти, які представлено у таблиці 1.1.

Тип формування рослин буде залежати від ваших пріоритетів, вимог технології, розміру садової ділянки, кліматичних умов, схеми посадки, механізації та наявності людського ресурсу. Одно- або двоштамбове формування дозволяє повністю механізувати процеси догляду за садом і збір врожаю. Для невеликих ділянок, а також схилів, де більше використовується ручна праця, характерним є формування кущем.

НУВБІП України

Сорти фундука*

Назва сорту	Рік реєстрації	Група** стиглості	Рекомендована зона	Урожайність	Холодостійкість
Барселонський	2010	сс	Л, П		
Болградська новинка	1981	сс	С		
Боровський	1991	сс	Л, П		
Галле	2010	пс	Л, П		
Гетьман	2019	сс	Л, П	2,2 т/га	7
Годилівський	2019	сс	С, Л, П	2,7 т/га	9
Дар Павленка	1991	сс	С		
Дарувар	2019	сс	С, Л, П	3,55 т/га	7
Каталонський	2018	сс	Л, П, С	2,3 т/га	8
Косфорд	2010	рс	Л, П		
Лозівський шаровидний	1989	сс	С, Л		
Мортарелла	2016	рс	Л, П, С		
Новосілівський	2019	сс	С, Л, П	2,1 т/га	9
Отаман	2019	рсдн	Л, П	2,4 т/га	7
Пірожок	1996	сс	С		
Саражинський	2019	рсдн	С, Л, П	3,45 т/га	7
Серебристий	1991	сс	С, Л		
Софіївський 1	2019	сс	С, Л, П	2,5 т/га	7
Софіївський 15	2019	сс	С, Л, П	2,8 т/га	8
Софіївський 2	2019	сп	С, Л, П	2,5 т/га	9
Степовий 83	1985	пс	С		
Сторожинецький	2019	сс	Л, П	2,9 т/га	9
Тонда ді Джіффоні	2016	сс	Л, П, С		
Шедєвр	1985	сс	С, Л		
Янтарний	2017	сс	С, Л		

**рс – ранньостиглий, рсдн – ранньо-середній, сс – середньостиглий, сп – середньо-пізній, пс – пізньостиглий

Примітка. * Джерело [3].

При формуванні в вигляді дерева потрібно залишити штаб від 20 до 60 см, залежно від використовуваної технології й сорту, та сформувати 4-6 основних гілок. З огляду на те, що фундук – світлолюбна і вітрозапильна культура, крону рослини необхідно проріджувати та надавати їй при формуванні найбільш поширену чашоподібну форму, вирізаючи середину. До початку плодоношення необхідно закласти 6-7 скелетних гілок, однорічні прирости щорічно вкорочувати наполовину (для поліпшення галузіння), а також проводити зниження крони. Протягом наступних 5-6 років потрібно видаляти провідники з основних гілок, а бічні пагони обрізати на 4-5 бруньок (до першої

бруньки, повернутої назовні). Така схема формування фундука характерна для американських садів, оскільки в США прагнуть досягти максимальної механізації. Щоб це було ефективно, рослини формують під можливості техніки.

Плюси формування дерева полягають у зручності догляду за рослиною, і при цьому можна на цій площі посадити більше рослин, ніж при формуванні кущем.

На жаль, є і недолік – будь-яка травма штамба (пошкодження тваринами, технікою і т. д.) може призвести до загибелі дерева, і до того ж потрібно володіти професійними навичками.

Другий спосіб формування відповідає природним перевагам рослини, адже

фундук у дикій формі зростає кущем. Наприклад, у Туреччині сади фундука в переважній більшості розташовані на схилах, що ускладнює механізацію, а ручна праця не така дорога, тому частіше тут віддають перевагу кущовому формуванню. Збір врожаю при такому формуванні проводиться вручну.

Чагарнику необхідно дати можливість зростати як вгору, так і в сторони. Крім того, потрібно сильно проріджувати пагони. У перні два роки необхідно видаляти верхівки основних пагонів, щоб кущ розростається в сторони бічними пагонами. На третій-четвертий рік, залежно від сорту, починає активно розростатись коренева поросль, з якої надалі й формується сам кущ.

Оптимальна кількість стовбурів, які залишаються в кущах при формуванні, коливається від 3 до 12, залежно від густоти посадки, агрофону, сорту, наявності зрошення та інших факторів. Наприклад, при використанні схеми посадки 6х6 м

кущ можна сформувати з дев'яти-дванадцяти стовбурів, за схемою 5х5 м — 6-8 стовбурів, 4х4 м — 4-5 шт., згущена посадка в ряду 3 м передбачає 3-4 стовбури.

Однак, при надмірній згущеності кущів знижується запилення та збільшується ризик захворювань, а недостатня освітленість призводить до зниження врожаю. Є сорти, які володіють слабким або сильним утворенням

прикореневої порослі. В тому чи іншому випадку поросль необхідно системно видаляти. Обрізку необхідно проводити якомога ближче до місця утворення пагона, інакше залишені пеньки утворять ще більше порослі.

У південних районах основних гілок залишають до 12, а в північних 6-8. З центру краще видалити всі пагони, з периферійних залишити тільки сильні. Обрізку краще проводити до початку цвітіння. Важливо щорічно проріджувати кущ для кращої освітленості та одразу видаляти пошкоджені, засохлі, хворі, а також сильно затінюючі гілки. У загущених кушах порушується циркуляція повітря і зменшується освітленість, що може призвести до розвитку хвороб, особливо плісняви. Для поліпшення освітленості куща та кращого визрівання нижніх бруньок можна застосувати метод присушування, який полягає в надломленні наполовину однорічних гілок, що проводиться в серпні. За такого методу сонячне світло легко проникає вглиб куща, бруньки краще визрівають, а плодоносні пагони формуються сильнішими. Наступної весни під час цвітіння присушені пагони та їх надламану частину необхідно видалити. Частину пагонів укорочуємо до 3-4 бруньок, зберігаючи бруньки з жіночими квітками.

Усі гілки на стовбурі при правильному обрізанні зазвичай обростають гілками по всій довжині. Ці гілки недовговічні та невеликі за розміром. На них зазвичай утворюються квіткові бруньки та формується урожай. Такі гілочки живуть майже 7-10 років, потім вони всихають і видаляються за допомогою обрізання.

Догляд за фундуком, окрім обрізки, включає в себе прополювання, полив, мульчування, підживлення та обробку проти шкідників.

Так, ґрунт у пристовбурних колах потрібно періодично рихлити на глибину 10-15 см, знищуючи при цьому бур'яни, та мульчувати сухою травою, торфом або тирсою.

Полив фундука важливо проводити в посушливі періоди з розрахунку 10 л води на кожну рослину. Особливо необхідно забезпечити фундук вологою в червні-липні, коли закладаються генеративні органи врожаю наступного року.

Органічні добрива (5 кг перегною або компосту на кожну рослину) вносять один раз у 2-3 роки. Хороші результати для підвищення врожайності дають азотні підживлення сечовиною або аміачною селітрою (100 г на кущ) навесні та на початку літа. Комплексні добрива з повним набором макро- і мікроелементів

вносять 2 рази на сезон.

Пристовбурне мульчування є важливим агротехнічним прийомом, що дозволяє забезпечити рослині збереження вологи й доступ повітря. Можна використовувати пристволову землю в комплексі з тирсою, бажано не хвойних порід дерев, у співвідношенні 50:50. Можна так само застосовувати перегній у комплексі з тирсою в співвідношенні 50:50.

Переважна кількість сортів фундука не є самозапилюваними. Це означає, що жіночі суцвіття не запилюються пилком того ж сорту. Саме тому не можна закладати плантації фундука тільки з одного сорту або сортів, які запилюються взаємно.

Останні дослідження довели, що у вітчизняних кліматичних умовах жіночі суцвіття фундука здатні до приймання пилку від чотирьох до восьми тижнів. Тож, оскільки кожна жіноча квітка здатна до запилення протягом такого тривалого періоду часу, то практично кожен хороший сорт-запилювач здатен запилювати кілька тищів сортів. Приклади сортів та їх запилювачів:

- Барселонський — Галле, Сирена;
- Косфорд — Ламберта червонолистий, Галле, Сирена;
- Каталонський — Барселонський, Сирена;
- Галле — Барселонський, Косфорд, Сирена;
- Королівський та Трапезунд — Косфорд, Сирена.

В Україні сорти фундука пошкоджуються горіховою пожелицею (переважно листя і пагони) і горіховим довгоносиком (плоди), а з хвороб значні ураження викликають збудник борошнистої роси та збудники плямистостей листя і плодової гнилі.

Основним шкідником фундука є горіховий довгоносик, що викликає передчасне осипання горіхів і зараженість плодів личинками. Найбільш ефективним заходом боротьби з довгоносиком є дворазова обробка рослин препаратами системної дії. Обробку проводять при появі жуків навесні (зазвичай на початку травня) і в момент відкладання самками яєць (як правило, це відбувається в середині червня в момент звільнення горіха від плюски).

У разі необхідності (перевищення порогової кількості шкідників) обробку повторюють. З початком яйцекладки використовують ще одну-дві обробки, що забезпечує очікуваний ефект.

Серед багатьох видів попелиці, які ушкоджують лісові та плодові насадження, рослини фундука переважно пошкоджують жовта попелиця, яка заселяє нижню частину листя, і зелена попелиця, яка може повністю вкривати молоді пагони.

Борошниста роса, яка утворюється на листі в результаті функціонування жовтої попелиці, є хорошим субстратом для міцелію збудників сажкових хвороб, що збільшує шкоду від життєдіяльності попелиць.

Заходи захисту від попелиці схожі на ті, що застосовують проти довгоносика. У разі знищення поріхового довгоносика загроза пошкодження попелицею в основному зводиться до мінімуму, проте в разі швидкого розмноження попелиці необхідно застосувати системний афіцид, щоб запобігти ураженню рослин вірусами й зменшити пошкодження листового апарату та плодів збудниками хвороб.

Борошниста роса проявляється на обох поверхнях листа фундука у вигляді жовтуватих плям діаметром близько 3 см. Поступово вони розростаються, покривають всю листову пластинку і набувають білого забарвлення.

Ефективних прямих засобів захисту рослин фундука від вірусів поки що не існує. При необхідності вегетативного розмноження фундука, цінного за генотипом, але інфікованого вірусами, можна використовувати методи термотерапії. Для цього інфіковану рослину вирощують в спеціальній кліматичній камері з температурою повітря 38 °С. За таких умов гальмується розмноження і, відповідно, поширення вірусу. А рослини фундука ростуть швидко, формуючи вільні від вірусу пагони. Такі пагони, особливо їхні апікальні (верхівкові) частини, можна використовувати в якості матеріалу для вегетативного розмноження та отримання незараженого потомства.

Горіхи фундука добре зберігаються за умови їх збору у фазі повної етигльності. Зараз переважно застосовують ручне збирання горіхів після того, як

вони повністю осинаються на землю. Дуже мало фермерів обривають горіхи безпосередньо з кущів або дерев.

До початку збору плантацію потрібно ретельно очистити від бур'янів і будь-якого сміття. При дерновій або дерново-перегнійній системі утримання ґрунту траву в саду низько скошують і вивозять. Така підготовка плантації полегшує як ручне, так і механізоване збирання врожаю. Горіхи краще не струшувати, а дочекатися повної стиглості й природного опадання.

Дозрівання горіхів фундука починається з третьої декади серпня і триває до середини жовтня. Оптимальна дата збору врожаю може бути визначена на підставі зміни кольору шкаралупи, потемніння оболонки та легкого відділення від неї горіха. Збирання може бути виконане за один або кілька разів.

Все частіше аграрії звертають увагу на механізований збір фундука, оскільки існує необхідність прискорення збору горіхів і зниження витрат на робочу силу. Можливостей механізованого збирання дуже багато — від простих віброуючих механізмів для струшування до комбайнів для збору опалих плодів під деревами. Використання таких машин є економічно виправданим на плантаціях загальною площею від 3-4 га і більше.

Наразі виробники тестують різні способи збору, використовуючи доступні механізми. Проте частіше за все фермери використовують вентилятори, за допомогою яких можна видаляти як листя, так і оболонки горіха. При цьому опалі горіхи видувують з машини в міжряддя на вали та збирають вручну або завантажують на причіп.

На великих плантаціях часто зустрічаються горіхові комбайни зі всмоктувальними соплами, що працюють за принципом пылесоса. Після цього вся ця маса підлягає попередньому очищенню за допомогою провіювання. Після очищення горіхи подають на причіп або пакують у мішки.

Додатковим рішенням є комбайни для збирання та очищення горіхів.

Комбайни типу JOLLY можуть бути розміщені в передній або задній частині трактора і приводяться в рух за допомогою вала відбору потужності. Вони вигрібають горіхи з рядів у міжряддя за допомогою барабанів із гумовими

доп'ятями, а обертові пластикові гребінці згрібають плоди та подають їх на металеві ролики для очищення. На роликах виконується відділення залишків оболонок від горіхів, далі горіхи транспортуються в контейнер або на причіп.

Зібрані горіхи розстеляють на сонці або в добре провітрюваному сухому приміщенні. Після підсихання плеска легко відділяється. Якщо немає спеціальної машини, то горіхи відокремлюють від плески на молотарці, великі шматки плески вичісують граблями, а дрібні провівають. Очищені горіхи висушують до стандартної вологості, яка не повинна перевищувати 12%. При температурі 15-22 °С і щодобовому перемішуванні для досягнення такої вологості знадобиться трохи більше тижня.

При вологій погоді горіхи сушать у сушарках з активною вентиляцією. Температура повітря в сушарці не повинна перевищувати 40 °С. Висушені горіхи зсипають у мішки для реалізації або перевезення в переробні цехи та на підприємства.

Висушені нелущені горіхи зберігаються значно краще, ніж лущені. За умови правильного зберігання (при постійній низькій вологості) горіхи не втрачають смакові якості до 3 років.

Після повного дозрівання фундук в ідеальному стані зберігають в шкаралупі при температурі від 3 до 12 °С в сухому і темному місці (протягом року) за умови сухості повітря або при ще більш холодних температурах — від 0 до 3 °С (до 3 років). Зберігати фундук у шкаралупі краще в паперових або тканинних мішках і пакетах.

При зборі врожаю ґрунт під рослинами сильно ущільнюється. Тому необхідно його одразу ж розпушити. Також можна додатково полити та підживити фосфором і калієм (або деревною золою), адже фундук до морозів буде продовжувати вегетацію, зокрема продовжувати диференціацію бруньок і готувати урожай майбутнього року.

1.2. Аналіз та особливості внутрішнього ринку вирощування фундука

Фундук росте на території України здавна, а тому його промислове вирощування українськими аграріями є можливим і природним, оскільки відповідає кліматичним умовам, притаманним нашому регіону. Крім того, цінність цього горіха незаперечна, адже фундук містить усі вітаміни групи В, вітамін Е, 20 амінокислот, мікро та макроелементи, які так необхідні для краси та здоров'я людського організму. Так, нині фундук активно використовується в косметології та фармації, в кондитерській та олійно-жировій промисловості тощо.

Фундук має попит серед споживачів – займає вагоме місце у структурі споживання горіхів. Так, у 2020 році фундук посів п'яте місце за кількістю спожитих горіхів, що становило 10% від загального обсягу горіхів, які обирало у свій раціон населення планети [27]. Також спостерігається світова тенденція до збільшення споживання горіхів загалом і фундука зокрема. У цьому контексті необхідно вивчити світовий та український ринок фундука та визначити, чи достатньо вітчизняні аграрії використовують потенціал, який пропонує природа для вирощування цього горіха.

В останні роки багато садівників зіткнулися з проблемою перевиробництва багатьох ягідних і плодових культур. У той же час є величезний дефіцит горіхів фундука на внутрішньому ринку, не кажучи вже про експорт цього продукту за кордон. У нашій країні практично немає фундука садів, і потреба в цьому горісі покривається за рахунок імпорту з Туреччини та інших країн.

Ринок фундука тільки формується. Для покриття внутрішніх потреб країни, при вживанні на сьогоднішньому рівні, потрібно мінімум 20-25 років, не кажучи вже про можливість експорту в Європу. Незважаючи на розширення площ під фундук в Європі і Польщі ціна на горіх і його споживання зростає з кожним роком, завдяки його господарським і лікувальним властивостям.

Сьогодні Україна не може конкурувати з провідними країнами за обсягами виробництва та експорту фундука, на відміну від виробництва волоського горіха

(38 тис. т, або 4% світового обсягу в сезоні 2020–2021 рр.) та його експорту, де вона займає четверте та друге місця у світі відповідно у 2020 році. З іншого боку, протягом аналізованого періоду Україна входила до двадцятки найбільших імпортерів фундука і в 2020 році імпортувала цього горіха в обсязі 3512 т, що майже вдвічі перевищує обсяг його імпорту п'ять років тому (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Обсяги імпорту та споживання фундука в Україні протягом 2016–2020 рр.*

Показник	Роки					Відхилення	
	2016	2017	2018	2019	2020	абсолютне	відносне
Світові обсяги експорту/імпорту, т	309076	353021	364240	404958	376883	67807	21,94
Обсяги імпорту України, т	1829	2504	3652	3635	3512	1683	92,02
Частка імпорту України у загальному обсязі, %	0,59	0,71	1,00	0,90	0,93	0,34	
Споживання фундука на 1 людину в Україні, кг	0,16	0,23	0,33	0,33	0,32	0,16	100,00
Частка України у споживанні фундука, %	0,43	0,54	0,70	0,70	0,71	0,28	

Примітка. * Джерело [25, с. 134].

Сьогодні ситуація в Україні виглядає наступним чином:

– середня врожайність 3т/га (максимальна врожайність 5т/га).

– оптова ціна горіха в Україні на сьогодні становить 200-300 грн/кг.

Дуже хороша прибутковість навіть для невеликих сімейних фермерських господарств, що мають площі від 5 до 20 га.

Ціна на горіхи в Україні щорічно збільшується завдяки їх гастрономічним та лікувальним властивостям, незважаючи на розширення площі під фундуком в Європі, зокрема у Польщі. Ціна цих горіхів становить від 250 до 350 грн/кг, олію – понад 800 грн/л, паста фундука – 500-600 грн/кг, борошно – в межах 400 грн/кг.

В Україні розвиток імпорту фундука відповідав світовим трендам: з 2016 по 2020 рік закупівлі зросли, що відбилася на кількості спожитих українцями горіхів. Споживання фундука в нашій країні зросло як кількісно (з 1814 т у 2016

році до 3512 т у 2020 році), так і на одну людину, яка може споживати аналогічні продукти. Таким чином, річне споживання фундука на людину зросло вдвічі – з 0,16 кг у 2016 році до 0,32 кг у 2020 році. Хоча така тенденція споживання фундука відповідає динаміці світового споживання, темпи зростання нашої країни значно перевищують світові: понад лише за останні п'ять років споживання фундука у світі зросло на 17%, а в Україні – на 93,6% [27].

Порівнюючи споживання фундука в Україні та країнах Європи, можна продовжувати говорити про можливість зростання внутрішнього ринку фундука, оскільки в багатьох європейських країнах споживання досліджуваного горіха в кілька разів перевищує українське. Крім того, очевидна необхідність забезпечення внутрішнього ринку фундуком власного виробництва, оскільки в аналізовані роки майже весь спожитий фундук був імпортованим.

Вітчизняні аграрії почали працювати в цьому напрямку за підтримки держави. Отже, за останні п'ять років у вирощуванні фундука відбулися зміни, що дозволяє говорити про досить швидкі темпи розвитку цієї галузі. У цей період почали плодоносити перші промислові сади фундука, а вже у 2020 році були зібрані перші товарні партії цього горіха. Так, за статистичними даними [4] у 2021 році площа ліщинових насаджень становила 2600 га насаджень ліщини, що на 400 га або на 15,4% більше порівняно з 2020 роком.

Ці сади дозволили зібрати відповідно 40 і 50 т горіхів у 2020 і 2021 роках. Обсяги виробництва фундука зросли через вік рослин і, як наслідок, збільшення їх урожайності на 0,23 т/га. до 0,28 т/га, оскільки площа насаджень плодоносного віку за цей період не змінилася і становить 200 га. Надалі слід очікувати щорічного збільшення обсягів заготовлених горіхів, оскільки основним товарним насадженням фундука не більше 4-5 років, тобто вони тільки починають вступати в період плодоношення. Крім того, аграрії продовжують працювати над збільшенням площ горіхових садів.

Останні два роки, у 2020-2021 роках, насажденню садів сприяла бюджетна програма розвитку садівництва, яка дозволила компенсувати 80% вартості саджанців. Протягом досліджуваного періоду майже весь фундук був зібраний

компаніями, і лише незначна його частина була вирощена домогосподарствами.

Такий стан речей позитивно впливає на якість фундука та його репутацію на світовому ринку. Крім того, для збереження якісних показників та формування

позитивного іміджу в майбутньому у 2020 році було створено національний

кластер «Фундук Україна». Його метою є залучення на добровільних засадах

власників промислових насаджень фундука до участі у створенні укрупнених

колективних партій горіхів для їх подальшої реалізації на зовнішньому та національному ринках. Тому в Україні в період 2016-2020 років почали

приділяти увагу промислового виробництва фундука, в тому числі як одному із

способів диверсифікації ризиків у бізнесі. Інші стимули для розвитку

виробництва фундука в нашій країні включають бажання компанії Ferrero

диверсифікувати джерела досліджуваного горіха і мінімізувати ризики у

співпраці з монополістом, а також збільшення попиту на фундук. Слід зазначити,

що вирощування фундука має як переваги, так і недоліки. Вибираючи цей вид

бізнесу, підприємець може отримувати досить високий прибуток при великих

посадкових площах і раціонально використовувати землі поза населеними

пунктами. Більш того, враховуючи тенденції зростання споживання фундука в

Україні та світі, можна сподіватися, що труднощів з його реалізацією не виникне.

Промислове вирощування фундука в Україні – відносно новий вид

діяльності, на який п'ять років тому не звертали уваги, незважаючи на те, що ця

культура є рідною для нашого регіону та сприятливою, як для горіха, кліматичні

умови. Каталізатором розвитку цього сектору став дедалі вищий попит з боку

зовнішнього ринку, необхідність забезпечення внутрішнього споживчого ринку

фундуком українського виробництва та державна підтримка садівництва. За

аналізований період відбулося збільшення площі промислових насаджень

фундука та обсягу зібраного горіха. Надалі очікується щорічне збільшення

виробництва фундука, оскільки перші промислові сади фундука тільки почали

плодоносити, частка насаджень плодоносного віку у 2020 році становила 9,1

відсотка. Тому дуже ймовірно, що варто очікувати щорічного збільшення частки

вітчизняного фундука в українському споживанні. Крім того, до 2025 року

очікується зростання світового споживання фундука, що, враховуючи високу якість українських горіхів, дозволить збільшити експорт фундука в разі повного насичення внутрішнього ринку. У перспективі Україна має всі шанси конкурувати з такими країнами, як Іран, Азербайджан, Чилі та Грузія у виробництві фундука.

1.3. Аналіз зовнішнього ринку з вирощування фундука

За даними The International Nut and Dried Fruit Council Foundation (INC), світове виробництво горіхів демонструє високі темпи зростання. За 10 років виробництво фундука в світі збільшилося в 1,3 раза, мигдалю – в 2,7 раза, волоських горіхів – в 2,6 раза, а фісташок – втричі. Збільшення валових зборів горіхоплідних є наслідком загальносвітової тенденції до зростання споживання здорової їжі. Так, кількість споживачів волоських горіхів, фундука, мигдалю й інших горіхів складає близько 1 млрд чоловік, але, за прогнозами експертів, до 2030 року вона збільшиться вдвічі і досягне 2 млрд. Необхідно зазначити, що 2026 року світовий ринок фундука буде оцінюватись у \$12 млрд, з огляду на щорічний темп зростання 5,9% [3].

Загалом у світі вирощується близько 743,5 тис. тонн фундука на рік. Найбільшим виробником цього горіха вже не перший рік є Туреччина, яка вирощує понад 420 тис. тон горіхів на рік. Залежно від схем посадок і рівня агротехніки середня врожайність фундука в різних країнах є різною (табл. 1.3).

Лідером серед виробників фундука на світовому ринку є Туреччина, яка в сезоні 2021-2022 років зібрала 395 тис. т горіхів, або 72,5% світового обсягу. Такий результат наразі недосяжний для інших країн світу і був максимальним навіть для Туреччини і в натуральних одиницях дорівнював урожаю сезону 2019-2020. Туреччина зберігає першість завдяки величезним площам фруктових садів (близько 700 тис. га, які обробляють близько 500 тис. виробників), державній підтримці та сприятливим кліматичним умовам для фундука, які дозволяють

вирощувати їх у більш ніж 48 провінціях [26].

Основні виробники фундука у світі*

Таблиця 1.3

Назва країни	Виробництво (т)	Площа (га)	Урожайність (т/га)
Туреччина	420 000	436 869	0,96
Італія	120 572	75 050	1,61
США	34 473	14 973	2,3
Азербайджан	33 941	31 821	1,07
Грузія	29 500	16 833	1,75

Примітка. *Джерело [3].

За статистичними даними Міжнародної ради з горіхів і сухофруктів (табл. 1.4), за останні п'ять років світове виробництво фундука зросло на 6,84%, або з 510270 т у сезоні 2017-2018 рр. до 545150 т у 2021-2022 [27], тоді як виробництво волоського горіха в цілому зросло на 24,06% за той же період. Частка фундука в структурі вирощених горіхів за цей період поступово зменшувалася з 12,33 % до 10,62 %, що свідчить про відставання темпів зростання обсягів виробництва досліджуваного горіха порівняно з іншими видами горіхів.

Таблиця 1.4

Динаміка світових обсягів виробництва фундука*

Показники	Сезон, роки					Абсолютне відхилення
	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	
Обсяги виробництва фундука, т	510270	460043	539925	507600	545150	34880
% у структурі виробництва горіхів	12,33	10,44	11,61	9,29	10,62	-1,71
У % до попереднього року	128,19	90,16	117,36	94,01	107,40	-

Примітка. *Джерело [25, с. 133].

Окрім Туреччини, основними країнами-виробниками фундука можна вважати США, Італію, Азербайджан, Чилі, Грузію та Іран. Їх місце в рейтингу змінювалося залежно від сезону. Так, наприклад, п'ять сезонів тому частка Ірану не перевищувала 1% і поступалася Іспанії за обсягами виробництва, а починаючи з сезону 2018-2019 років Іран став однією з основних країн-виробників фундука. У сезоні 2021-2022 рр. друге місце за кількістю зібраного горіха належало США (28,4 тис. т або 5,2% від світового обсягу), хоча в попередні роки це місце

впевнено посідала Італія – у сезоні 2020-2021 рр. вдалося виростити фундук в обсязі 75 тис. 200 т (14,8%), що є рекордом для Італії за аналізований період [25].

Всі перераховані вище країни прагнуть розвивати діяльність з вирощування фундука з метою зміцнення своїх конкурентних позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, оскільки дохід від реалізації цього горіха займає важливе місце в структурі експорту більшості зазначених країн.

Німеччина, Італія та Франція входили до трійки лідерів-імпортерів фундука протягом згаданого вище періоду. Частка імпорту з цих країн у загальному обсязі щорічно перевищувала 50%. Найбільше зростання імпорту

фундука в натуральних одиницях за досліджуваний період зафіксовано в Німеччині та Італії – на 14 168 т (або 18,38%) і 8 747 т (або 12,38%) відповідно.

У 2020 році ці країни імпортували горіха більше, ніж у 2016 р. У результаті ці країни мають найвище споживання фундука на душу населення. Крім того,

імпорт і споживання лісових горіхів значно зросли між 2016 і 2020 роками в таких країнах, як Єгипет (на 102,26%), Бразилія (на 101,28%), Китай (на 72,36%), Сполучені Штати (45,56%), Польща (39,12%), Австралія (38,69%) та Австрія (22,95%) [27]. Збільшення споживання фундука в усьому світі та в багатьох

європейських країнах пояснюється зростанням частки людей, які вживають горіхи як частину здорового харчування, а також збільшенням попиту з боку європейської кондитерської промисловості. Остання є основним споживачем фундука і закуповує 80% цих горіхів [28].

Найближчими роками глобальне споживання фундука матиме тенденцію до зростання. Таким чином, до 2025 року світове споживання фундука зросте на 8,41% порівняно з 2020 роком, якщо ті ж тенденції збережуться, і на 25,45% обсяги споживання можуть вплинути невраховані фактори.

Проте слід зазначити, що є країни, де світова тенденція щодо споживання та імпорту фундука протилежна. Франція (на 3,07%, або 858 т) є однією з країн, де спостерігається тенденція до зменшення обсягів імпорту фундука, хоча має один із найбільших обсягів закупівлі фундука цього горіха в натуральних одиницях. Окрім Франції, серед країн із тенденцією до скорочення імпорту та

споживання фондука протягом п'яти років можна виділити Канаду (на 12,53%),
Бельгію (на 6,7%) та Швейцарію (на 2,49%) [25].

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2.

БІЗНЕС-ПЛАН З ВИРОЩУВАННЯ ФУНДУКА

2.1. Резюме проекту

Таблиця 2.1

Резюме проекту з вирощування фундука*

Назва	Вирощування фундука
Ініціатор	Пархомчук Микола Миколайович
Мета проекту	Організація підприємств з вирощування високоякісних сортів фундука площею 1,0 га
Джерела фінансування	Власні кошти
Термін реалізації проекту	5 років
Термін прогнозу, міс.	60
Ставка дисконтування	15,0%
IRR (Внутрішня норма доходності), % на рік	26,3%
Загальний обсяг фінансування проекту	1393000 грн
Чистий грошовий потік	657 944 грн
NPV (Чистий дисконтований дохід)	730299
NPV (Чистий дисконтований дохід) з урахуванням вартості бізнесу	765602
Термінальна вартість бізнесу	456 213
РВ (Простий термін окупності), роки	0,7
DPV (Дисконтований термін окупності), роки	0,7
PI (Індекс доходності за проектом)	1,2

Примітка. *Сформовано автором.

2.2. Концептуальне значення та цілі проекту

Даний Проект передбачає створення підприємства, основним напрямком діяльності якого буде вирощування фундука, а також його реалізація в Україні.

Площа земельної ділянки, яка обрана під облаштування горіхового саду, складає 1,0 га. Для мінімізації ризику втрати врожаю, планується висадка саджанців трьох сортів фундука. Горіховий сад буде розташовуватися на території Київської області. Таким чином, основним продуктом підприємства є фундук.

Передбачувана географія збуту продукції – Україна.

Тривалий час на споживчому ринку України спостерігається різкий контраст між масовим використанням переробленого фундука, наявністю сприятливих умов для його вирощування та нерозвиненістю сфери виробництва.

У горіхоплідному вітчизняному секторі більше уваги зосереджено на горіхах грецьких. Цьому сприяв вузький ареал промислового вирощування цієї культури та дефіцит пропозиції її плодів у світі. Проте ринок фундука не менш привабливий і перспективний для вітчизняного виробника.

Для багатьох поколінь українців лісові горіхи є традиційними ласощами.

Їх вживають свіжими та в переробленому вигляді. Однак споживчий ринок фундука в Україні малорозвинений. Товарне виробництво призупинилося на кілька десятиліть, а внутрішній ринок задовольняється імпортом та зборами лісових горіхів.

Горіхи фундука затребувані у харчовій, кондитерській, оліє-жировій, фармацевтичній, парфумерній, лакофарбовій галузях. Вилущені ядра споживають у сирому вигляді, смаженими, оланшованими, солодкими, солоними, у сиропі. З них виготовляють солодощі, олію, пасту, молоко, вершки, каву, борошно, настоянки. Олію рослин використовують для виробництва мила, свічок, лаків, фарб. Деревину та шкаралупу використовують для виготовлення оздоблювальних виробів, порошку, вугілля, лінолеуму, дубильних речовин. Споживчий попит на горіхи фундука досить великий.

Поступово, популярність горіхового бізнесу в Україні щорічно набирає

обертів, при цьому найбільш привабливим напрямком для операторів даного сегмента є вирощування фундука. Сприятливі кліматичні і ґрунтові умови дозволяють вирощувати дане дерево практично на всій території України, однак наявність промислових садів досить обмежена.

Зведення власного саду фундука дозволяє систематизувати сортовий склад горіхів, забезпечити довгостроковий дохід від реалізації горіхів, а також отримати додатковий дохід в разі посадки і реалізації плодів одного з ґрунтових сидератів.

Актуальність даного виду підприємницької діяльності полягає в тому, що сьогодні спостерігається підвищений попит на фундук серед населення та кондитерської промисловості.

До основних цілей проекту з вирощування фундука слід віднести:

виробництво високоякісної продукції – однією з цілей може бути виробництво високоякісного ядра горіха, які відповідають стандартам якості та смаковим вимогам споживачів;

підвищення врожайності – збільшення врожайності фундука через використання оптимальних методів поливу, добрив та догляду за деревами;

оптимізація виробництва – зменшення витрат на виробництво шляхом оптимізації процесів догляду та збору урожаю, використання більш продуктивних сортів фундука та впровадження ефективного управління;

розвиток ринку – збільшення обсягів продажу фундука та розширення ринків збуту через залучення нових партнерів та розвиток маркетингу;

сталість виробництва – забезпечення сталого виробництва, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та збереження родючості ґрунтів.

Такі цілі можуть допомогти спрямувати проект вирощування фундука на досягнення максимально ефективних результатів.

Переваги організації бізнесу з вирощування фундука полягають у наступному:

– висока врожайність – одного куща можна зібрати 5-8 кг горішків. Ще

одна не менш важлива перевага — це висока ціна плодів, адже вони мають великий попит у кондитерів всього світу;

— простота вирощування — основний догляд за рослинами полягає у вирізання кореневої порослі, зборі врожаю та поливі у сильну посуху. Фундук не примхливий, до ґрунту для його вирощування особливих вимог немає, хоча виняток становлять сухі піщані й глинисті ґрунти. Фундук добре росте навіть там, де інші рослини гинуть;

— поживність і користь плодів — у горіхах фундука міститься величезна кількість макро- і мікроелементів, амінокислоти та вітаміни. Лікувальними властивостями володіють не тільки ядра, але і шкаралупа, листя і навіть кора рослини.

— тривалий термін зберігання — горішки можна зберігати до 2 років без втрати смакових якостей. Головне — добре висушити й зберігати плоди за належних умов.

2.3. Загальна характеристика бізнесу

Стратегічна мета проекту — організувати підприємство із вирощування високоякісних сортів фундука, стати одним із ключових виробників та постачальників фундука на внутрішньому ринку України.

Проектом передбачено створення саду з вирощування горіхів фундука.

Основні задачі проекту з вирощування фундука включають:
вивчення ґрунтового покриву — важливо дослідити ґрунт на майданчику та встановити, чи відповідає він вимогам для вирощування фундука. Потрібно врахувати вологість, рН-рівень, родючість та інші параметри;

вибір сортів — обираючи сорт фундука для вирощування, слід звертати увагу на його стійкість до хвороб, врожайність та адаптабельність до кліматичних умов регіону;

облаштування насаджень — важливо правильно розташувати дерева

фундука на майданчику, дотримуючись оптимального розміщення та відстаней між ними для максимальної використання простору та досягнення високої врожайності;

догляд за рослинами – безперервний догляд за деревами, включаючи полив, внесення добрив, захист від хвороб та шкідників;

урожай – вирощення фундука передбачає вчасний збір урожаю, його обробку та зберігання.

Ці задачі допоможуть забезпечити успішний проект з вирощування фундука.

Більшість фундукових садів в Україні молоді. Ціна цього горіха в Україні вища, ніж у країн-експортерів, тож найвигідніше реалізувати всередині країни.

Раніше виробники продавали його переважно у свіжому вигляді. А сьогодні є потреба у будівництві на базі господарств підприємства, яке буде надавати послуги з перероблення продукції.

У перспективі можливе заснування кооперативів, де малі партії дрібних виробників об'єднують у більші товарні.

Важливими аспектом продажу фундука за кордон є наявність документів:

проект саду, сертифікати на посадковий матеріал, офіційно оформлене підприємство.

Також треба мати велику партію горіхів. Для малих підприємств така кооперація є мало не єдиним квитком для виходу на міжнародні ринки.

Отже, попит на фундук не закритий навіть на внутрішньому ринку України. До того ж у цьому бізнесі поки не так багато конкурентів. А тренд на здорове харчування та вегетаріанство підвищує попит на фундук серед споживачів. З іншого боку, він зростає й через апетити кондитерської галузі.

Експерти вважають, що у 2026 році світовий ринок фундука сягне 12 млрд доларів. Тож краще не зволікати із реалізацією даного виду бізнесу.

Для започаткування даного виду бізнесу знадобитися різні ліцензії та дозволи, залежно від конкретних правил та регуляцій вітчизняного законодавства, регіону і місцевих органів влади. Ось деякі загальні дозволи та ліцензії, які можуть бути потрібні:

документ на земельну ділянку – необхідно встановити право володіння землею, де планується вирощувати горіхи. Якщо це державна земля, вам може

знадобитися спеціальний дозвіл:

1. реєстрація бізнесу;
2. дозвіл на водокористування – для планових поливів фундука потрібен доступ до водних ресурсів, а це передбачає отримання дозволу на водокористування;
3. дозвіл на використання пестицидів і добрив;
4. дозвіл на будівництво сховищ і складів;
5. дозвіл на торгівлю та реалізацію продукції;
6. дозволи на транспортування.

Отже, реалізація проекту з вирощування фундука забезпечить економічну вигоду завдяки високому попиту на цей продукт, а також сприятиме збільшенню прибутковості сільського господарства в регіоні. Вирощування фундука може забезпечити нові можливості для розвитку місцевої економіки, створити робочі місця та допомогти збалансувати екологічні процеси у цьому районі.

2.4. Аналіз конкурентного середовища та маркетингова складова

проекту

Конкуренція постачальників фундука на ринках з високою дохідністю є високою. Вітчизняному виробникові бракує технологічної та маркетингової спритності для конкуренції із виробниками зовнішнього ринку.

Серед відомих вітчизняних підприємств, які займаються вирощуванням фундука є наступні:

– ТОВ «Мілкор» (Закарпатська область) – найбільший промисловий сад фундука в Україні площею 930 га [20];

– ТОВ «Філберт» (Одеська область) – промисловий сад фундука площею 820 га, який у 2020 році дозволив зібрати 20 т [23];

– ТОВ «Агропром-Закарпаття» (Закарпатська область), де у 2016 році було розпочато висаджування саджанців фундука [1];

– група компаній «Галс Агро» (Київська область) з площею саду у 360 га, яка до недавнього часу мала намір посадити в найближчі роки ще 140 га фундука [2];

– ТОВ «Фаетон Інк» (Київ, сади в Чернівецькій та Вінницькій областях), яке почало закладати фундукові сади у 2016-2017 роках [1];

– Агрофірма «Світанок» (Харківська область) – промисловий сад фундука площею 72 га [2];

– ТОВ «Горіх Полісся» (Житомирська область) – промислові сади фундука площею 55 га [6];

– Компанія Hazelstar (Черкаська область) – промислові сади фундука площею 13 га, що у 2018 році дозволили зібрати урожай в обсязі 5 т [8].

П'ять найбільших українських фундукових компаній найближчим часом планують освоїти ще 640 га землі. Проте військові дії на території України, які розпочалися у 2022 році, могли перешкодити повноцінній реалізації запланованих заходів та загалом уповільнити темпи розвитку цього сектору. Крім того, існуючі комерційні лісові сади можуть постраждати, особливо на сході, півдні та півночі країни. Так, наприклад, вже завдано збитків ТОВ «Сумський сад», де висаджено 5 га фундука [2].

Наразі досить важко оцінити масштаби збитків та ресурси, необхідні для відновлення пошкоджених садів. У центрі та на заході країни ситуація та перспективи розвитку торгівлі фундуком більш оптимістичні – фермери продовжували розводити комерційні сади. Так, у сезоні 2022 року Подільською асоціацією виробників горіхів та сухофруктів «Золотий горішок» спільно з фермерським господарством «Юні Агро» (Хмельницька область) та ТОВ «Хмельницька універсальна компанія» було закладено фундуковий сад площею 20 га [29].

Вказана вище перша п'ятірка українських підприємств з виробництва фундука планувала освоїти ще близько 640 га землі у найближчому майбутньому. Проте військові дії на території України, розпочаті у 2022 році, можуть перешкодити реалізувати повною мірою заплановане та в цілому

уповільнити темпи розвитку даного сектору. Крім того, можуть бути завдані збитки наявним промисловим садам фундука, особливо на сході, півдні та півночі країни. Так, наприклад, вже завдано збитків ТОВ «Сумський сад», де було висаджено 5 га фундука. Наразі оцінити ступінь пошкоджень та ресурси, необхідні для відновлення пошкоджених садів, досить складно. В центральній та західній частині країни ситуація з перспективами розвитку фундукового бізнесу більш оптимістична – аграрії продовжили закладати промислові сади. Так, у сезоні 2022 року було закладено сад фундука площею 20 га Подільською асоціацією виробників горіхів та сухофруктів «Золотий горішок» разом з фермерським господарством «Уні Агро» (Хмельницька область) та ТОВ «Хмельницька універсальна компанія» [10].

Ключові фактори успіху бізнес-проекту – це обмежена кількість областей діяльності, досягнення позитивних результатів в яких гарантується успіх в конкурентній боротьбі компанії. Тобто це ті області, або фактори, на яких варто зосередити увагу, щоб домогтися успіху.

Ключові фактори успіху бізнесу з вирощування фундука полягають у оперативності роботи, якості продукції та високих показників ефективної діяльності підприємства на ринку фундука.

Таким чином, зазначені ключові фактори успіху формують основні конкурентні переваги підприємства на ринку і комплексна їх взаємодія між собою забезпечує успіх підприємства щодо забезпечення високого рівня його конкурентоспроможності на ринку.

Оцінку ключових факторів успіху бізнесу на внутрішньому ринку вирощування фундука слід здійснити за допомогою SWOT-аналізу (табл. 2.2.)

Таблиця 2.2.

SWOT – аналіз вирощування фундука*

Сильні сторони	Слабкі сторони
Високий попит на продукцію; високий рівень рентабельності діяльності; належне матеріально-технічне забезпечення; вигідне географічне розташування; наявність кваліфікованих спеціалістів; ефективне логістичне забезпечення; високий рівень	Неефективна система інвестиційного та кредитного забезпечення; довготривалий час очікування першого врожаю; високі вд погодніх умов; залежність від значне зношення основних фондів, що використовуються у виробничому процесі;

конкурентної боротьби; відсутність бар'єрів входження до бізнесу	низький рівень експортної державної аграрної політики
Можливості	Загрози
Розширення сегменту та позицій на ринку горіхів; освоєння нових ринків збуту; освоєння нових технологій вирощування; залучення інвестицій; можливість здійснення переробки продукції	Поява додаткових конкурентів; невідповідність якості фундука до світових стандартів якості; залежність від посередницької ланки; політична, соціальна, економічна нестабільність; коливання валютного курсу; підвищення інфляційного курсу

Примітка. *Сформовано автором.

Основним каналом продажів для підприємства є оптовий збут продукції.

Потенційні покупці - підприємства харчової та переробної, легкої, парфумерної та фармацевтичної промисловості, мережі роздрібно торгівлі.

Для залучення додаткових клієнтів, а також для збільшення обсягів торгівлі необхідно розробити і застосувати заходи по ефективному просуванню товарів на внутрішні ринки. З метою збільшення обсягів продажів необхідно розробити привабливі комерційні пропозиції, а після укладення договору забезпечити своєчасну доставку продукції високої якості. Просування товару (горіха фундука) на ринок не вимагає реклами для завоювання покупців, адже високий попит на продукцію призводить до зацікавленості у пошуку постачальника з боку клієнтів.

2.5. Організаційно-виробничий план

Виробничий план проекту з вирощування фундука зазвичай включає наступні кроки:

1. Вибір місця – визначення оптимальної локації для вирощування фундука, з урахуванням ґрунтів, кліматичних умов, доступності води та інфраструктури;
2. Обробка ґрунту – підготовка ґрунту для посадки фундука, включаючи видалення бур'янів, добрив та ґрунтопокровних культур;
3. Посадка та догляд – вибір сортів фундука, посадка саджанців, система

поливу, внесення добрив, захист від шкідників та хвороб, обприскування, обрізка та догляд за рослинами.

4. Збір врожаю – організація та проведення збору фундуку, обробка та зберігання зібраного врожаю.

5. Маркетинг та збут – розробка стратегії маркетингу, знаходження покупців та встановлення каналів збуту продукції.

6. Фінансове планування – проведення фінансового аналізу, розрахунок витрат та прибутків, розробка бюджету проекту.

7. Контроль якості – встановлення процедур контролю якості продукції, відповідність стандартам безпеки та якості.

Кращими строками закладки саду є жовтень – листопад і ранньовесняний період. У місцевості з суворими зимами, які є характерними для Північної

України, краще висаджувати саджанці рано навесні. Слід надавати перевагу

весняному висаджуванню, оскільки деревце, ослаблене пересадкою, менше

піддається впливу холодних зимових вітрів. На території саду необхідно

облаштувати окладське та виробниче приміщення, де буде відбуватися зберігання, сортування та пакування продукції. Також слід подбати про кімнату

персоналу, що буде доглядати за садом та охоронців.

Після вибору та підготовки ділянки, на якій будуть висаджені саджанці горіха, потрібно провести цикл робіт для забезпечення оптимальних умов росту майбутнього саду. Виорати, прокультивувати, внести добрива.

Саджанці висаджуватимуть на відстані 8 x 8 м. Молоді горіхові деревця

будуть висаджуватися дворічними саджанцями без розвинутої крони. Ямки для

саджанців роблять у день висадки для максимального збереження вологи.

Розміри ямок мають бути діаметром не менше 80 x 80 см. Перед садінням

пошкоджені корінці обережно обрізають. Потрібно розмістити їх горизонтально

на тому рівні, на якому вони будуть закопані, і розрівняти навколо саджанця у

формі зірки. Необхідно, щоб після висадки місце прищеплення перебувало на 3-

5 см понад рівнем ґрунту. До висаджування в ямку не можна лити воду. Після

висадки землю злегка утрамбовують, а навколо стовбура роблять лунку. Потім

кожне висаджене деревце поливають: 15-20 л води на саджанець.

Насамкінець висадки кожне деревце поверхнево підживлюють: 500 г азоту, фосфору, калію, в радіусі одного метра навколо стовбура.

Рекомендовано регулярні зволоження ґрунту, але не можна допускати застою вологи.

Крону горіха формують за поліпшеною ярусною і змінно-лідерною системами. Підрізати гілки горіха починають із другого року його життя, залишаючи штамп на висоті 0,9-1,1 м. Першого року висадки - в кінці серпня для

того, щоб захистити саджанець від осінніх заморозків, прагнуть призупинити

їхній ріст. Для цього обривають верхні бруньки на верхівці дерева. Наступні три-

чотири роки, залежно від потенціалу ґрунту та сортових особливостей горіха, формують крону у вигляді осі або традиційно кубоподібну.

Практикою встановлено: щорічно високі врожаї горіхів, як, втім, й інших

плодових культур, можна отримувати лише у разі, якщо в насадженнях

виконують повний комплекс агрозаходів, що забезпечують усебічне підвищення або підтримання на високому рівні родючості ґрунту. В умовах недостатнього

волого забезпечення цей комплекс має також передбачати якнайповніше

поглинання ґрунтом вологи і її раціональне використання деревами.

За даними зарубіжних джерел, встановлено, що для отримання високого

врожаю горіхів необхідно щорічно підживлювати ґрунт добривами під дерево.

Для кращої засвоєваності добрив важливе значення має розпушування глибоких

шарів ґрунту з метою полегшеного проникнення коренів у ґрунт.

При закладці інтенсивного горіхового саду, необхідно враховувати, що без

зрошення не обійтися. Осінню обробку ґрунту необхідно проводити на таку

глибину, щоб не пошкодити коріння і накопичити якомога більшу кількість води

від атмосферних опадів. У деяких умовах в другій половині літа можна висіяти

сидерати і зорати їх восени. Протягом літа руйнування капілярів слід проводити

покроково і на глибину не більше 10 см. Бічні корені горіха розташовані близько

до поверхні ґрунту, тому більш глибока обробка може їх травмувати. До того ж,

в посушливі періоди глибокі і часті розпушування ґрунту призводять до

висушування ґрунту. Тому використання гербіцидів і мульчі мають перевагу перед систематичною механічною обробкою ґрунту.

Організація діяльності даного підприємства побудована на лінійній організаційній структурі, в якій основну діяльність по організації роботи підприємства виконує директор. Лінійна організаційна структура - проста ієрархічна структура управління, складається з керівника підприємства і декількох підлеглих працівників. Лінійна структура особливо ефективна на невеликих підприємствах з одним або декількома видами діяльності.

В підприємстві буде задіяно в загальній кількості 2 осіб. Фонд заробітної плати компанії представлений в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Персонал підприємства з вирощування фундука*

Посада	Кількість шт. од	Заробітна плата 1 працівника, грн/міс	Заробітна плата, включаючи податок	Загалом заробітна плата
Директор-адміністратор	1	24150	30000	30000
Тракторист	1	16100	20000	20000
Разом:	2	40250	50000	50000

Примітка. *Сформовано автором.

Директор підприємства буде здійснювати керівництво персоналом, контролювати роботу, налагоджувати шляхи реалізації товару, працювати з партнерами, визначати способи та методи просування. Працівники саду, що найматимуться директором на літній сезон, виконуватимуть різну агротехнічну роботу.

Проект передбачається реалізувати за рахунок власних коштів та позичених коштів. Розподіл інвестицій представлено в таблиці 2.4. Загальна вартість проекту становить 1393000 грн.

Таблиця 2.4.

Загальні витрати на реалізацію проекту з вирощування фундука у розрахунку на 5 років, грн

Спрямування інвестиційних вкладень	Всього
------------------------------------	--------

Реєстрація ФОП 2-ї групи	3000
Придбання земельної ділянки 1,5 га та виготовлення технічної документації	200000
Придбання трактора 80 кс б/в з обладнанням для обробітку ґрунту	300000
Придбання садового обприскувача	50000
Придбання саджанців	60000
Висадка саджанців	100000
Облаштування майданчика	200000
Придбання садового господарчого будиночка б/в	30000
Освітлення та водопостачання зі свердловини за допомогою генератора	100000
Інші непередбачувані витрати	50000
Оборотні кошти	300000
Всього:	1 393 000

Примітка *Сформовано автором.

У таблиці наведено інвестиційні витрати на проєкт, необхідні для початку закладання саду фундука, серед них займають:

1. Реєстрація ФОП 2-ї групи;
2. Придбання земельної ділянки 1,5 га та виготовлення технічної документації;
3. Придбання трактора 80 кс б/в з обладнанням для обробітку ґрунту;
4. Придбання садового обприскувача;
5. Висадка саджанців;
6. Облаштування майданчика;
7. Освітлення та водопостачання зі свердловини за допомогою генератора;
8. Інші непередбачувані витрати;
9. Оборотні кошти.

Інші витрати: придбання садового інвентаря, засобів захисту дерев, тощо.

Структуру витрат реалізації проєкту з вирощування фундука представлена на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Структура витрат по проекту з вирощування фундука*

Примітка. *Побудовано автором.

Реалізація проекту буде здійснюватися в 7 етапів

1. Пошук відповідної ділянки та огороження території;
2. Реєстрація підприємства;
3. Найм працівників саду;
4. Зведення об'єктів інфраструктури;
5. Підготовка землі;
6. Закупівля висадкового матеріалу, добрив та інвентарю.
7. Висадка саду.

У структурі собівартості переважають постійні витрати які складають 84,9% змінні – 15,02%

Бізнес спеціалізується на вирощуванні дерев горіха фундук, де вимагається інвестування значних коштів на початковому етапі. Подальші роки передбачають понесення витрат із обслуговування саду, обладнання та техніки, витрат на заробітну плату, податки тощо. Технологією вирощування фундука передбачено максимальний рівень одержання врожайності приблизно на сьомий рік росту дерев.

Значення даних рисунка 2.2 свідчать про поступове збільшення виручки діяльності підприємства за роки реалізації проекту. Цьому сприяють підвищення цін на органічний салат та збільшення кількості покупочів.

Сума розміру сплати необхідних податків за проектом вирощування фундука на 5 років становить 428044 грн (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розрахунок розміру податків проекту з вирощування фундука*

Податки	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік	Всього
ЄСВ	17 292	17 688	17 688	17 688	17 688	88 044
ЄП	0	0	50 000	130 000	160 000	340 000
Всього:	17 292	17 688	67 688	147 688	177 688	428 044

Джерело: сформовано автором.

Важливо розподілити всю суму на 5 років функціонування бізнесу (рис.

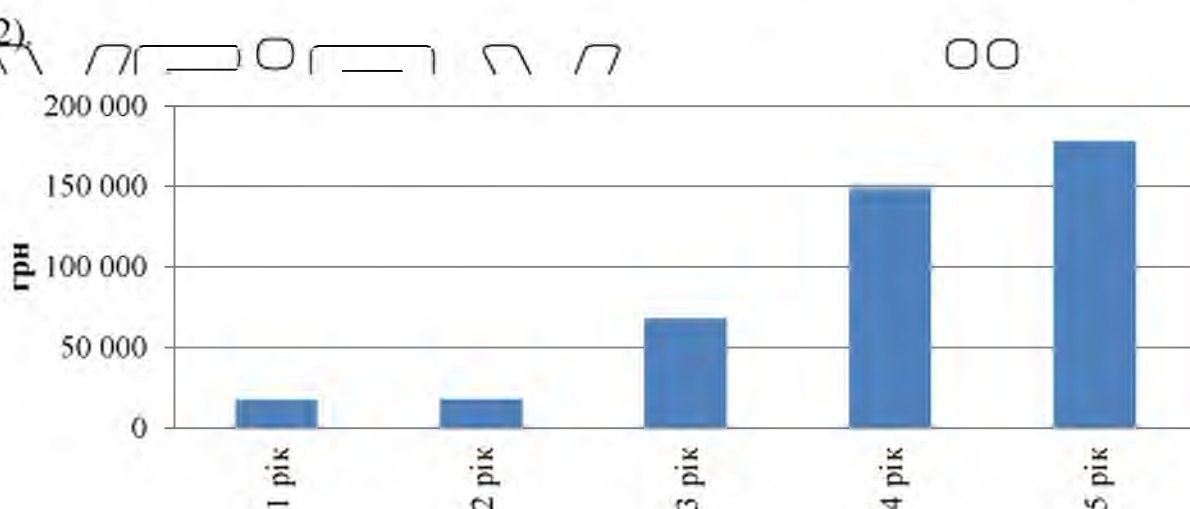

Рис. 2.2. Динаміка розміру податків проекту з вирощування органічного

сплату Айсберг*

Примітка. *Посудовано автором.

Було обрано спрощену систему оподаткування, 2 гривна ФОП, ЄСВ 22%.

Дані рисунка 2.2. свідчать про тенденцію збільшення нарахування та сплати ЄП.

Збільшення ЄСВ свідчить про підвищення мінімального рівня заробітної плати.

2.6. Оцінка ефективності проекту

Для реалізації проекту з вирощування фундука буде залучено власні кошти в розмірі 417900 грн і позикові кошти у розмірі 975100 грн. Загальна вартість реалізації проекту згідно розрахунків становить 1393000 грн.

Аналіз порогу рентабельності підприємства зводиться до визначення

мінімального обсягу реалізації продукції (при стабільних постійних витратах), за якого економіка може, з одного боку, забезпечити збалансовану операційну діяльність у планованому періоді, а з іншого – створити умови для самофінансування. Точка безбитковості характеризує обсяг реалізації продукції, при якому прибуток підприємства дорівнює нулю, тобто дохід від реалізації продукції відповідає витратам на її виробництво. Точку безбитковості також називають «пороговою» точкою прибутку або точкою безбитковості.

Проведемо розрахунки основних показників продажу фундука запропонованого проекту (рис. 2.3).

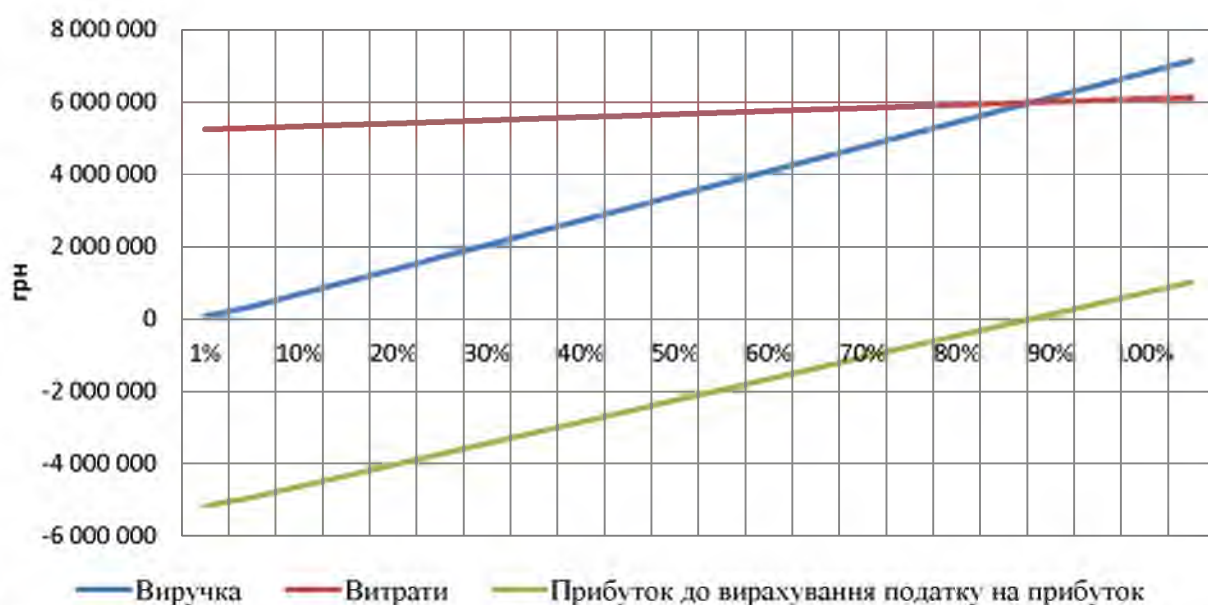

Рис. 2.3. Точка безбитковості проекту з вирощування фундука, %*

Примітка. * Побудовано автором.

Основними показниками продажу продукції є наступні (рис. 2.3):

- Точка безбитковості, % реалізації продукції становить – 88,0 %;
- Точка безбитковості, грн реалізації продукції складає – 5983805;
- Точка безбитковості, грн в середньому на місяць складає – 99730;
- Величина операційного важеля – 87,5%.

Товарне плодоношення саду пов'язане з досягненням безбитковості виробництва й очікується приблизно на шостий рік вегетації за врожайності понад 1,0 т/га. Протягом наступних 3-8 років продуктивність зростає до 2,0-2,5 т/га. Типова технологія передбачає утримання в належному стані ґрунту,

підживлення рослин, захист від хвороб та шкідників, механізоване збирання врожаю та первинну доробку плодів.

Показники основної діяльності підприємства представлені на рисунку 2.4

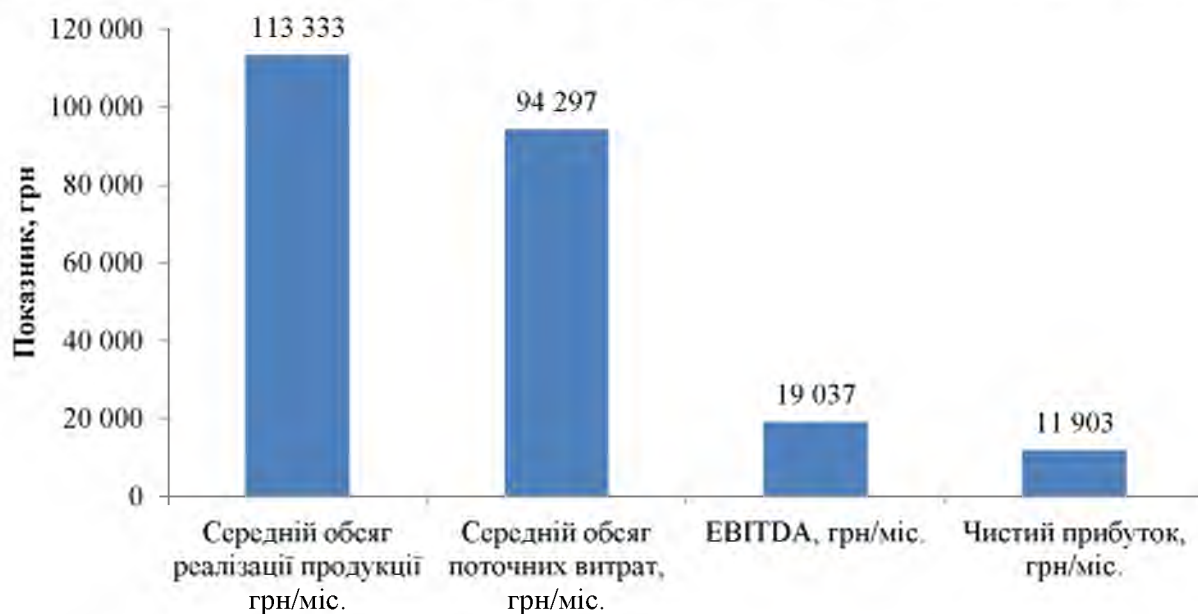

Рис. 2.4. Показники основної діяльності проекту з вирощування фундука*

Примітка: *Побудовано автором.

Показники основної діяльності щодо реалізації проекту з вирощування фундука:

- середній обсяг реалізації продукції – 113333 грн/міс (за 5 років діяльності);
- середній обсяг поточних витрат – 94297 грн/міс (за 5 років діяльності);
- ЕВІТДА – 19037 грн/міс (за 5 років діяльності);
- чистий прибуток – 11903 грн/міс (за 5 років діяльності).

Оцінка ефективності створення горіхового саду, який є предметом даного бізнес-плану, а також здатність підприємства отримувати прибуток оцінювалися відповідно до міжнародної практики за набором показників, серед яких:

Основними з них є наступні - чиста приведена вартість проекту (NPV), внутрішня норма прибутку (прибутковості) проекту (IRR) і дисконтований період окупності проекту (DPR).

За цими показниками можна зробити висновок про ефективність проекту.

Цей бізнес-план оцінює загальну ефективність інвестицій у проект (бізнес-ефективність) з урахуванням того, чи є джерелом фінансування власні чи позикові кошти.

Облік фактору часу здійснюється шляхом дисконтування кінцевих грошових потоків за ставкою дисконту 15,0%. Повний розрахунок фінансового плану показує, що при своєчасному надходженні необхідних коштів і організації робіт по проекту відповідно до кошторисних умов капітальні вкладення окупляться протягом проектного періоду. Основні показники ефективності вирощування фундука згідно проекту представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Показники ефективності проекту з вирощування фундука*

Інвестиційні показники	Значення за проектом
Термін прогнозу, міс.	60
Ставка дисконтування	15,0%
IRR (Внутрішня норма доходності), % на рік	26,3%
Загальний обсяг фінансування проекту, грн	1 393 000
Чистий грошовий потік	6 123 698
NPV (Чистий дисконтований дохід)	7 123 698
NPV (Чистий дисконтований дохід) з урахуванням вартості бізнесу	6 050 694
Термінальна вартість бізнесу	7 823 698
PB (Простий термін окупності), роки	0,7
DPB (Дисконтований термін окупності), роки	0,7

Примітка. *Сформовано автором.

Отже, запропонований проект гарантує досягнення високих показників господарської діяльності. Реалізація цього проекту дасть можливість ефективно розвивати існуючу діяльність.

2.7. Управління ризиками проекту

Розглянемо основні причини, які можуть вплинути на ступінь ризику бізнес-проекту. Всі ризики умовно можна поділити на групи: технологічного ризику та економічного ризику.

Вирощування фундука (горіха) є ефективний бізнес, але, як і у всякому сільському господарстві, воно пов'язане з ризиками та проблемами. Ось деякі з можливих ризиків, які можуть бути при вирощуванні фундука:

1. Погодні умови – погодні коливання, такі як заморозки, град, сильний вітер та посуха, можуть завдати шкоди фундуку та врожаю;

2. шкідники і хвороби – фундук може бути атакований різними шкідниками і хворобами, такими як горіхова міль, гусінь, вірусні та бактеріальні або грибкові захворювання;

3. конкуренція від інших рослин – фундук може боротися за простір і ресурси з іншими рослинами та бур'янами, що може вплинути на його ріст і врожайність;

4. запилення – деякі сорти фундука потребують запилення пилком з іншого дерева для утворення плодів. Якщо ви вирощуєте лише одну рослину або сорт, це може призвести до низького врожаю.

5. вибір сорту – неправильний вибір сорту для вашого регіону може призвести до недоліків у вирощуванні фундука та понесення великих збитків;

6. довгий час до першого врожаю – фундук часто потребує кілька років для досягнення повноцінного врожаю. Під час цього періоду відсутній прибуток з інвестиції;

7. підтримка і обрізка – фундук вимагає регулярної обрізки і догляду, щоб забезпечити здоровий ріст та максимальну врожайність;

8. економічні ризики – ринкові умови та ціни на фундук можуть коливатися, і не завжди можна гарантувати прибуток від врожаю;

9. земельні питання – земельні права, володіння та правила розведення рослин можуть вплинути на можливість вирощувати фундук на певній ділянці;

10 людський фактор вандалізм (навмисне пошкодження дерев фундука).

На думку фахівців з вирощування фундука, основний ризик закладення саду фундука полягає у якісному садивному матеріалі. Нажаль, мало хто з вітчизняних виробників звертає належну увагу на цю проблему. Ніхто не проводить лабораторних діагностичних досліджень. Вітчизняних саджанців фундука є в Україні багато, чимало за завезено з-за кордону. Але вже на початковій стадії саджанці бувають інфіковані, і це створює великі проблеми у подальшій роботі. Тому потрібно купувати садивний матеріал лише у надійних розсадниках та перевіряти на наявність інфікування молодих дерев.

Для отримання високих і стабільних урожаїв фундука важливе значення має своєчасне проведення заходів з захисту рослин. У промислових районах вирощування фундука його пошкоджують до 70 видів шкідників.

Найбільш шкодочинними з них є горіховий довгоносик, горіховий вусач, вільховий тистоїд, бруньковий кліщ, сережкова галлиця, а також попелиці. Багато видів шкідників, які поселилися на бруньках, листках, квітках, плодах і гілках, ослаблюють рослину, затримують їх ріст і знижують урожай горіхів. Бруньки пошкоджуються кліщами, різноманітними видами гусениць і довгоносиками.

Листки об'їдають гусениці і жуки. Попелиці, клопи, щитівки, кліщі висмоктують соки з тканин, поселяючись на листках, плодах пагонах.

Крім вказаних шкідників, на рослинах фундука зареєстровані також такі шкідники, як каліфорнійська щитівка, горіхова попелиця, ліщинна попелиця, горіхова міль, дубовий червець, з якими також необхідно систематично вести боротьбу.

Насадження фундука і ліщини уражуються захворюваннями. Найчастіше трапляються борошниста роса, бура плямистість листків, сіра гниль, рожева пліснява.

У деякі роки значної шкоди насадженням фундука завдають миші та білки, знищуючи місями до 30-50% урожаю.

Наразі шкідники і хвороби не дуже шкодять існуючим насадженням

горіхоплідних культур в Україні. Це пояснюється тим, що до цих пір горіхівництво в нашій державі лише розпочинає перехід від аматорського рівня, великі плодоносні промислові насадження практично відсутні, а попит внутрішнього ринку України на горіхи задовольняється переважно за рахунок присадибних насаджень та імпортованих плодів.

Поступове створення промислових насаджень волоського горіха та фундука дасть можливість підняти рівень врожайності цієї надзвичайно корисної культури до середньоєвропейського і світового рівнів. До того ж паралельно зростанню площ і впровадженню високопродуктивних сортів буде збільшуватися

ризик поширення основних шкідників і збудників хвороб, тому до можливих ризиків варто готуватися заздалегідь.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС ПЛАНУ

НУВБІП України

Основними завданнями для досягнення стратегічних цілей та забезпечення успішного розвитку підприємства вбачається вжиття заходів за наступними напрямками:

НУВБІП України

1. розвиток бізнесу – створення або розвиток існуючого бізнесу на національному рівні з вирощування фундука для задоволення попиту на цей вид горіхів в Україні та на експорт;

НУВБІП України

2. забезпечення продовольчої безпеки – збільшення виробництва фундука в Україні для зменшення залежності від імпорту горіхів і забезпечення стабільного доступу до цього продукту для внутрішнього ринку;

НУВБІП України

3. підвищення економічного розвитку – створення робочих місць та збільшення прибутковості підприємства від процесу вирощування фундука;

4. зменшення впливу на навколишнє середовище – розвиток екологічно стійких методів вирощування фундука з мінімальним використанням пестицидів та хімічних добрив;

НУВБІП України

5. підвищення якості продукції – досягнення високої якості фундука, яка відповідає міжнародним стандартам і може конкурувати на світовому ринку;

6. збільшення виробництва та зниження витрат – збільшення обсягів виробництва фундука та оптимізація витрат для досягнення високої рентабельності;

НУВБІП України

7. Розширення експорту – захоплення нових міжнародних ринків та збільшення обсягів експорту фундука з України;

8. підтримка досліджень та інновацій – інвестування в дослідження та розвиток нових сортів фундука, покращення вирощування та обробки горіхів;

НУВБІП України

9. підвищення обізнаності та навчання – забезпечення навчання щодо ефективних методів вирощування фундука та управління горіховими садами.

На підвищення ефективності діяльності підприємства з вирощування фундука має основне значення технологічний процес його вирощування. Це

може бути модернізація систем поливу: використання автоматизованих систем поливу може значно підвищити ефективність використання води та допомогти зберегти час власнику бізнесу.

Останнім часом прослідковується тенденція до збільшення світового попиту на органічну продукцію садових культур та продукти її переробки.

Сертифікація багаторічних насаджень на вирощування органічної продукції передбачає відповідні вимоги до створення органічних насаджень та догляду за ними. Тому наразі актуальним є удосконалення технології вирощування плодів

горіхоплідних культур із мінімальним пестицидним навантаженням з поступовим переходом до замкнутого циклу безпестицидного (органічного, еко) виробництва.

Тому, необхідно звернути увагу на застосування методу органічного вирощування горіхів фундука, адже зацікавленість споживачів у здоровій та екологічно чистій їжі зростає, тому використання органічних методів догляду за фундуковими садами може позитивно позначитися на споживчому попиті, а також прибутковості підприємства.

Сьогодні дуже стрімко розвиваються інформаційні технології у сільськогосподарському виробництві. Тому застосування сучасних технологій для моніторингу врожаю дасть можливість мінімізувати можливі ризики та підвищити ефективність вирощування фундука. Використання дронів чи сучасних сільськогосподарських технологій для моніторингу стаю гаю може допомогти вчасно виявляти проблеми та збільшити врожайність.

Отже, організація товарного виробництва фундука є нагальною потребою розвитку внутрішнього споживчого ринку та перспективною справою для підприємства. Для справа потребує ретельного й виваженого підходу в доборі сортів, розробленні технологій їх вирощування, створенні виробничої інфраструктури та маркетинговій діяльності. На цьому й слід сконцентрувати увагу щодо подальшого розвитку бізнесу та забезпечення стійкої конкурентоспроможності підприємства на ринку.

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Проведені дослідження у магістерській кваліфікаційній роботі стосувалися узагальнення теоретичних аспектів щодо розробки бізнес-плану з вирощування фундука та розробка практичних рекомендацій щодо його організації, реалізації та подальшого розвитку. Основні результати виконаного дослідження полягають у наступному:

1. Дика ліщина, прашурка теперішнього фундука, є однією з найстаріших садових рослин. Історія культурного вирощування ліщини (фундуку) почалася з 16 століття у Франції, Англії, Німеччині, Швеції та США з посіву горіхів великоплідних видів та відбору кращих форм для подальшого вирощування. Останнім часом зріс інтерес до фундуку у всіх центрах садівництва Європи, Північної Америки та Азії, а також північних районах Африки. Швидкими темпами розпочалося створення нових сортів для промислового вирощування.

Горіхівництво – одна з найрентабельніших галузей виробництва, адже до вирощування горіхів придатні майже всі українські ґрунти, в тому числі схили та еродовані землі, а для того щоб розпочати бізнес, вистачає мінімальної площі – 0,5 га. Встановлено, що кліматичні умови і якість вітчизняних земель дозволяють вирощувати інтенсивні сади фундука практично на всій території України. Фундук має тривалий термін зберігання. Горішки можна зберігати до 2 років без втрати смакових якостей. Догляд за фундуком, окрім обрізки, включає в себе прополювання, полив, мульчування, підживлення та обробку проти шкідників.

Переважна кількість сортів фундука не є самоzapильними. Це означає, що жіночі суцвіття не запильються пилом того ж сорту. Саме тому не можна закладати плантації фундука тільки з одного сорту або сортів, які запильються взаємно.

2. Фундук має попит серед споживачів – займає вагоме місце у структурі споживання горіхів. Так, у 2020 році фундук посів п'яте місце за кількістю спожитих горіхів, що становило 10% від загального обсягу горіхів, які обирало у свій раціон населення планети. Сьогодні Україна не може конкурувати з провідними країнами за обсягами виробництва та експорту фундука, на відміну

від виробництва волоського горіха. З іншого боку, протягом аналізованого періоду Україна входила до двадцятки найбільших імпортерів фундука і в 2020 році імпортувала цього горіха в обсязі 3512 т, що майже вдвічі перевищує обсяг його імпорту п'ять років тому. Ціна на горіхи в Україні щорічно збільшується завдяки їх гастрономічним та лікувальним властивостям, незважаючи на розширення площ під фундуком в Європі, зокрема у Польщі. Ціна цих горіхів становить від 250 до 350 грн/кг, олію – понад 800 грн/л, паста фундука – 500-600 грн/кг, борошно – в межах 400 грн/кг.

Останні два роки, у 2020-2021 роках, насадженню садів сприяла бюджетна програма розвитку садівництва, яка дозволила компенсувати 80% вартості саджанців. Протягом досліджуваного періоду майже весь фундук був зібраний компаніями, і лише незначна його частина була вирощена домогосподарствами. Такий стан речей позитивно впливає на якість фундука та його репутацію на світовому ринку. Крім того, для збереження якісних показників та формування позитивного іміджу в майбутньому у 2020 році було створено національний кластер «Фундук Україна».

3. Світове виробництво горіхів демонструє високі темпи зростання. За 10 років виробництво фундука в світі збільшилося в 1,3 рази. Збільшення валових зборів горіхоплідних є наслідком загальносвітової тенденції до зростання споживання здорової їжі. Так, кількість споживачів волоських горіхів, фундука, мигдалю й інших горіхів складає близько 1 млрд чоловік, але, за прогнозами експертів, до 2030 року вона збільшиться вдвічі і досягне 2 млрд. Необхідно зазначити, що 2026 року світовий ринок фундука буде оцінюватись у \$12 млрд, з огляду на щорічний темп зростання 5,9%.

Загалом у світі вирощується близько 743,5 тис. тонн фундука на рік. Лідером серед виробників фундука на світовому ринку є Туреччина, яка в сезоні 2021-2022 років збирила 395 тис. т горіхів, або 72,5% світового обсягу. Такий результат наразі недосяжний для інших країн світу і був максимальним навіть для Туреччини і в натуральних одиницях дорівнював урожаю сезону 2019-2020. Туреччина зберігає першість завдяки величезним площам фруктових садів

(близько 700 тис. га, які обробляють близько 500 тис. виробників), державній підтримці та сприятливим кліматичним умовам для фундука, які дозволяють вирощувати їх у більш ніж 48 провінціях.

Окрім Туреччини, основними країнами-виробниками фундука можна вважати США, Італію, Азербайджан, Чилі, Грузію та Іран. Їх місце в рейтингу змінювалося залежно від сезону. Починаючи з сезону 2018-2019 років Іран став однією з основних країн-виробників фундука. У сезоні 2021-2022 рр. друге місце за кількістю зібраного горіха належало США (28,4 тис. т або 5,2% від світового обсягу). Італії – у сезоні 2020-2021 рр. вдалося виростити фундук в обсязі 75 тис.

200 т (14,8%), що є рекордом для країни за аналізований період. Німеччина, Італія та Франція входили до трійки лідерів-імпортерів фундука протягом згаданого вище періоду.

4. Розроблено бізнес-план з вирощування фундука, концепція якого полягає у створення підприємства, основним напрямком діяльності якого буде вирощування фундука, а також його реалізація в Україні. Плоска земельної ділянки, яка обрана під облаштування горіхового саду, складає 1,0 га. Для мінімізації ризику втрати врожаю, планується висадка саджанців трьох сортів фундука. Горіховий сад буде розташовуватися на території Київської області.

Актуальність даного виду підприємницької діяльності полягає в тому, що сьогодні спостерігається підвищений попит на фундук серед населення та кондитерської промисловості. До основних цілей проекту з вирощування фундука відносяться: виробництво високоякісної продукції; підвищення врожайності; оптимізація виробництва; розвиток ринку; сталість виробництва.

Переваги організації бізнесу з вирощування фундука полягають у наступному: висока врожайність; простота вирощування; довговічність і користь плодів; тривалий термін зберігання.

5. Надано загальну характеристику бізнесу. Стратегічна мета проекту – висадити високопродуктивний сад горіха фундука, стати конкурентоспроможним постачальником горіха фундука на ринок України. Проектом передбачено вирощування фундука трьох сортів. Визначено основні

завдання проекту з вирощування фундука. Для досягнення цієї мети підприємство планує використовувати сучасні сорти фундука та розміщення саду на родючих ґрунтах.

6. Здійснено аналіз конкурентного середовища ринку горіха фундука.

Підприємство має на меті налагодити співпрацю з оптовими торговими мережами та мережами кондитерських для збуту продукції, а також реалізацію населенню для власного споживання.

Визначено основних лідерів виробників горіха фундука на ринку України.

Визначено ключові фактори успіху бізнесу з вирощування фундука, які полягають у оперативності роботи, якості продукції та високих показників ефективної діяльності підприємства на ринку фундука. Проведено SWOT-аналіз факторів впливу діяльності підприємства з вирощування фундука. Визначено сильні, слабкі сторони, можливості та загрози запропонованого проекту щодо початку бізнесу з вирощування фундука.

7. Розроблено організаційний-виробничий план проекту з вирощування фундука. Розраховано інвестиційні витрати реалізації бізнес-плану та проаналізовано основні потреби щодо закладення саду фундука.

8. Проведено розрахунки щодо оцінки рівня ефективності проекту з вирощування фундука. Встановлено, що запропонований проект гарантує досягнення високих показників господарської діяльності. Реалізація цього проекту дасть можливість ефективно розвивати існуючу діяльність.

9. Визначено основні ризики проекту з вирощування фундука, що полягають у наступному: погодні коливання; наявність шкідників і хвороб; зростання рівня конкуренції; проблеми запилення; висадка низькопродуктивних сортів фундука; наявність довгострокового періоду отримання першого врожаю; неналежна підтримка і обрізка фундука; існування економічних ризиків; можливі проблеми з земельною ділянкою; наявність людського фактора – вандалізм.

10. Основними завданнями для досягнення стратегічних цілей та забезпечення успішного розвитку підприємства вбачається вжиття заходів за

наступними напрямками: розвиток бізнесу; забезпечення продовольчої безпеки; підвищення економічного розвитку; зменшення негативного впливу на навколишнє середовище; підвищення якості продукції, збільшення виробництва та зниження витрат; розширення експорту; підтримка досліджень та інновацій; підвищення обізнаності та навчання персоналу.

На підвищення ефективності діяльності підприємства з вирощування фундука має основне значення технологічний процес його вирощування.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрне інформаційне агентство. URL: <https://agrtavery.com/> (дата звернення: 20.09.2023 р.).

2. Агроновини України та світу (аграрний бізнес). URL: <https://agrotimes.ua/> (дата звернення: 20.09.2023 р.).

3. Вирощування фундука. URL: <https://kurkul.com/spetsproektv/876-matematika-agrobiznesu-viroshchuvannya-funduka> (дата звернення: 16.10.2023 р.).

4. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 5.10.2023 р.).

5. Економічні переваги вирощування фундука в Україні. URL: <https://batkivsad.com.ua/1309/> (дата звернення: 16.10.2023 р.).

6. Журнал «Ягідник»: вирощування, зберігання, пакування фруктів і ягід. URL: <https://agrotimes.ua/> (дата звернення: 20.09.2023 р.).

7. Наукові основи та складові галузевої програми розвитку горіхівництва в Україні / Сатіна Г. М., Олещенко Ф. Г., Кошлякова Н. М. та ін. Київ: Логос, 2011. 100 с.

8. Новини агробізнесу і сільського господарства України, СНД і світу. URL: <https://landlord.ua/news> (дата звернення: 20.09.2023 р.).

9. Панасенко Г. В. Оцінка витрат грошових коштів і затрат праці на вирощування фундука. *Агроінком*, 2010. № 10-12. С. 37-38.

10. Подільська асоціація виробників горіхів і саджанців фундука «Золотий горішок». URL: https://goldennuts.com.ua/index.php?route=news/all_news (дата звернення: 15.10.2023 р.).

11. Ринок горіхів: горизонти зростання. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/15158-rynok-litorikhiv-horizonty-zrostannia.html> (дата звернення: 11.09.2023 р.).

12. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

13. Сало І. А. Основні тенденції розвитку ринку горіхоплідних в Україні та світі. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 9-12.

14. Сатіна Г. М., Попова О. П. Фундуковому саду Буги. *Агронавігатор*. 2017. № 10. С. 42-45.

15. Сатіна Г. М., Мазур К. В. Основні проблеми та перспективи розвитку ринку фундука в Україні. *Економіка АПК*. 2019. №11. С. 35-41.

16. Сатіна Г. М. Оцінка та ефективне використання потенціалу України з розвитку промислового фундукарства. *Вісник аграрної науки*. 2018. №3 (780). С. 63-67.

17. Сірман Г. А., Ралко О. С. Аналіз світового ринку фундука та роль України в світовому виробництві: матеріали IV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації»: Тези доп. К.: НУБіП, 2021. С. 76-78.

18. Технологічна карта вирощування фундука -1. URL: <https://batkivsad.com.ua/tehnologicheskava-karta-vviraschivaniva-funduka-185/> (дата звернення: 12.10.2023 р.)

19. Технологічна карта вирощування фундука -2. URL: URL: <https://batkivsad.com.ua/tehnologicheskava-karta-vviraschivaniva-funduka-185/> (дата звернення: 12.10.2023 р.)

20. Українська горіхова асоціація. URL: <https://ukr-nuts.com.ua/> (дата звернення: 15.10.2023 р.).

21. Українські фермери заходилися вирощувати доволі прибутковий фундук. URL: <https://www.seeds.org.ua/ukra%D1%97nski-fermeni-zaxodilisya-viroshhivati-dovol-ri-butkovi-funduk/> (дата звернення: 11.09.2023 р.).

22. Штакал М. А., Пугачов В. М. Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 80.

23. Центр культур Ореководства Юга України. URL: <https://filbert.com.ua/> (дата звернення: 11.09.2023 р.).

24. Цибенко І. В. Економічні переваги вирощування фундука в Україні.

URL: <https://batkivsad.com.ua/1309/> (дата звернення: 16.10.2023 р.)

25. Якимчук Т. В., Ралко О. С., Сірман Г./А. Вирощування горіхів фундука в Україні та світі: аналіз основних тенденцій та перспективи розвитку. «*Modern Economics*», 2022. №34. С.132–137. URL: [https://modecon.mnau.edu.ua/issue/34-](https://modecon.mnau.edu.ua/issue/34-2022/iakymchuk.pdf)

[2022/iakymchuk.pdf](https://modecon.mnau.edu.ua/issue/34-2022/iakymchuk.pdf) (дата звернення: 12.10.2023 р.)

26. Erdogan C. Tree Nuts Annual Report: Turkey, 2020. URL: [https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileN](https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Tree%20Nuts%20Annual_Ankara_Turkey_09-15-2020)

[ame=Tree%20Nuts%20Annual_Ankara_Turkey_09-15-2020](https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Tree%20Nuts%20Annual_Ankara_Turkey_09-15-2020) (дата звернення: 20.10.2023р.).

27. International Nut and Dried Fruit Council: Statistical Yearbooks. URL: <https://www.nutfruit.org/industry/technical-resources> (дата звернення: 05.10.2023).

28. Ferrero's Hazelnut Supply Chain Diversification. Country Report, May 2021: Georgia vs Azerbaijan. URL:

[https://developingfinance.org/download/cife2021/G4.%20AJL%20Consulting%20Re](https://developingfinance.org/download/cife2021/G4.%20AJL%20Consulting%20Report%20Georgia-Azerbaijan.pdf)

[port%20Georgia-Azerbaijan.pdf](https://developingfinance.org/download/cife2021/G4.%20AJL%20Consulting%20Report%20Georgia-Azerbaijan.pdf) (дата звернення: 21.09.2023 р.).

29. Fodil Association of Nuts and Hazelnut Seedlings Producers «Golden Nut» (2022). URL: https://goldennuts.com.ua/index.php?route=news/all_news (дата звернення: 21.09.2023 р.).

30. Worldwide Hazelnut Market Analysis & Projections (2019-2024): In Terms of Consumption, Europe is Expected to Register the Highest CAGR, at 7.6%. 2019 URL: [https://www.prnewswire.com/news-releases/worldwide-hazelnut-market-](https://www.prnewswire.com/news-releases/worldwide-hazelnut-market-analysis--projections-2019-2024-in-terms-of-consumption-europe-is-expected-to-register-the-highest-cagr-at-7-6-300882836.html)

[analysis--projections-2019-2024-in-terms-of-consumption-europe-is-expected-to-register-the-highest-cagr-at-7-6-300882836.html](https://www.prnewswire.com/news-releases/worldwide-hazelnut-market-analysis--projections-2019-2024-in-terms-of-consumption-europe-is-expected-to-register-the-highest-cagr-at-7-6-300882836.html) (дата звернення: 21.10.2023 р.)

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ